

ՀՏԴ 330(479.243)

Տնտեսագիտություն

Շուշանիկ ԱՄՐՅԱՆ

տ. գ. թ., ԱրՊՀ տնտեսագիտության տեսության և կառավարման ամբիոնի
դոցենտ

**ԱՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆՂԻՐՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ**

Ժամանակակից պայմաններում ԱՀ տնտեսական զարգացումների վերաբերման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է ներկա զարգացումներում առկա այն հիմնախնդիրներով, որոնք կարող են խոցելի դարձնել ԱՀ քաղաքացու, հասարակության, պետության տնտեսական շահերը, այլ կերպ ասած՝ տնտեսական անվտանգությունը: «ԱՀ տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրների արդի միտումները» հոդվածում ներկայացվել է ԱՀ տնտեսական անվտանգության առկա մակարդակը և փոփոխությունների ընդհանուր միտումները: ԱՀ տնտեսական անվտանգության գնահատման համար հիմք է հանդիսացել Լ. Գլազնի՝ Տնտեսական անվտանգության շեմային մեծությունների հայտնի համակարգը: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ չնայած առանձին ցուցանիշների գծով առկա դրական միտումներին՝ ԱՀ տնտեսական անվտանգության բնագավառում դեռևս պահպանվում են սոցիալ-տնտեսական, կառուցվածքային և այլ բնույթի հիմնախնդիրներ, որոնց ուղղությամբ կատարվել են համապատասխան հետևություններ և առաջադրվել լուծման ուղիներ:

Բանալի բառեր - Տնտեսական անվտանգություն, անվտանգության ներքին սպառնալիքներ, անվտանգության արտաքին սպառնալիքներ, անվտանգության ցուցանիշների համակարգ, մակրոտնտեսական համամասնություններ, տնտեսական աճ, զբաղվածություն, բյուջեի ձեռքբերած, կայուն զարգացում, բացասական ազդակներ, սոցիալական հիմնախնդիրներ, անվտանգության շեմային մեծություններ, աղքատության մակարդակ, աղքատության հաղթահարում

Ш.Асрян**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ВОПРОСАХ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРЦАХСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

В современных условиях необходимость переоценки экономического развития Республики Арцах обусловлена теми текущими проблемами, которые могут сделать уязвимыми граждан, общества и экономическую безопасность Республики Арцах, другими словами, экономическую безопасность государства. В статье «Современные тенденции в вопросах экономической безопасности Арцахской Республики» были представлены текущий уровень экономической безопасности и общие тенденции изменений. Основа для оценки экономической безопасности Арцахской Республики является известная система порога экономической безопасности Глазьева. Анализ показывает, что, несмотря на положительные тенденции в определенных показателях, в области экономической безопасности Арцахской Республики по-прежнему остаются социально-экономические, структурные и другие вопросы, по направлению которых сделаны соответствующие выводы и предложены решения.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внутренние угрозы безопасности, внешние угрозы безопасности, индексы безопасности, макроэкономические пропорции, экономический рост, занятость, бюджетный разрыв, устойчивое развитие, негативные сигналы, социальные проблемы, пороги безопасности, уровни бедности, искоренение бедности.

Sh.Asryan**THE CURRENT TRENDS IN THE ECONOMIC SECURITY
ISSUES OF THE REPUBLIC OF ARTSAKH**

In modern conditions, the necessity to evaluate the economic development of the Republic of Artsakh depends on the current problems that can make vulnerable the interests of the citizens, society of Artsakh and the state's economic security, in other words, the economic security. "The current trends in the economic security issues of the Republic of Artsakh" article presents the current level of economic security in Artsakh and general trends of the change. As a base for evaluating the trends was used Glazyev's well known economic security threshold system. The analysis shows that, despite the positive trends in certain indicators, the socio-economic, structural and other issues still remain in the field of the economic security of the Republic of Artsakh, in which the corresponding conclusions have been made and the solutions have been proposed.

Key words: Economic security, internal security threats, external security threats, security indices, macroeconomic proportions, economic growth, employment, budget gap, sustainable development, negative signals, social issues, security thresholds, poverty levels, poverty eradication.

Ժամանակակից տնտեսագիտական մտքում ազգային տնտեսությունների տնտեսական անվտանգությունը ներկայացվում է ազգային անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը: Ազգային տնտեսական անվտանգության հասկացությունը տարբեր կերպ է մեկնաբանվում տնտեսագետների կողմից:

Ըստ Լ. Ի. Աբալկինի՝ տնտեսական անվտանգությունը պայմանների և գործոնների ամբողջությունն է, որը ապահովում է ազգային տնտեսության անկախությունը, նրա կայունությունը և կանգունությունը, անընդհատ նորացման և ինքնակատարելագործման հնարավորությունը: Ա. Ն Ֆոմինը տնտեսական անվտանգությունը դիտարկում է որպես ազգային տնտեսության վիճակ, որը հնարավորություն ունի ապահովելու հասարակական պահանջմունքների արդյունավետ բավարարումը՝ պետության սոցիալ-քաղաքական և ռազմական կայունության բավարար մակարդակի վրա պահելու պայմանով:

Ըստ Թ. Մանասարյանի՝ տնտեսական անվտանգությունն ազգային տնտեսության կայուն վիճակ է, որն ապահովում է հասարակական պահանջմունքների արդյունավետ բավարարում, տեխնիկատնտեսական անկախություն, ներքին ու արտաքին սպառնալիքների և ազդեցությունների հանդեպ երկրի անխոցելիություն և պետության մարտավարական նպատակների և դրանց համապատասխան ներքին ու արտաքին սպառնալիքների և ազդեցությունների փոփոխություններից անկախ ներքին և արտաքին շուկաներում երկրի տնտեսական շահերի պաշտպանությունը:¹

Չնայած տնտեսական անվտանգության ձևակերպումների որոշ տարբերությանը՝ կարծում ենք՝ մի բան հասատատ է, որ յուրաքանչյուր անհատի, կառույցի, հասարակության և պետության համար երկրի տնտեսական անվտանգությունն առաջին հերթին երկրի ազգային տնտեսական շահերի ձևակերպումն է և ամրագրումը երկրի իրավական համապատասխան փաստաթղթերում առաջին հերթին նպատակ ունենալով պաշտպանելու անձի, հասարակության, պետության տնտեսական շահերը: Հիմնվելով տվյալ մոտեցման վրա՝ դժվար է չհամաձայնվել, որ ազգային գլխավոր տնտեսական շահը տնտեսության ամբողջական համակարգի կայացման համար քաղաքացիների ընդհանուր հետաքրքրությունների ներդաշնակեցումն է, ինչը կարող է ապահովվել ազգային տնտեսական անվտանգության հայեցակարգի միջոցով: Նշենք, որ ԱՀ-ն դեռևս չունի ազգային տնտեսական անվտանգության հայեցակարգ:

Զարգացման տարբեր մակարդակում գտնվող յուրաքանչյուր երկրի համար տնտեսական անվտանգությունն ունի տարբեր իմաստ՝

¹ Տե՛ս **Մանասերյան Թ.**, ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան Տնտեսագիտության ինստիտուտ, *Տնտեսական անվտանգություն, ռազմավարության ուրվագծեր, Երևան, Այլընտրանք, հետազոտական կենտրոն, 2014 էջ 12:*

պայմանավորված պետության առջև դրված խնդիրների բնույթով և ազգային տնտեսության զարգացման որոշակի շահերով: Պարզ է, որ Արևմտյան Եվրոպայի, Չինաստանի, Ճապոնիայի և արդյունաբերական զարգացած երկրներից շատերի համար տնտեսական անվտանգության թե՛ մեկնաբանությունը և թե՛ խնդիրները կարող են էականորեն տարբերվել նախկին խորհրդային հանրապետությունների համար օրինաչափ համարվող ձևակերպումներից¹: Դա կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ, եթե զարգացած յոթնյակի որևէ երկրի համար տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները ներկայացվում են առավելագույն կենսամակարդակի ապահովման և յուրաքանչյուր անհատի համար սոցիալական ծառայությունների մատչելիության ու սոցիալական արդարության երաշխիքների ապահովման ձևով, ապա հետխորհրդային երկրներից շատերի համար տնտեսական անվտանգության գերխնդիրներն արտահայտվում են բնակչության նվազագույն կենսամակարդակի, տարրական պայմանների ապահովման, աղքատության դեմ արդյունավետ պայքարի, սովի և համաճարակների վերացման և այլ խնդիրների ձևով: Իսկ ԱՀ-ի պարագայում, ազգային անվտանգության լուրջ մարտահրավերներով պայմանավորված, տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները ստանում են առավել սուր բնույթ:

Վերջին տաս տարիներից ավել ժամանակահատվածում տնտեսական աճի բարձր տեմպերը վկայում են ԱՀ տնտեսական բնագավառում արդյունավետ քաղաքականության մասին: Սակայն տնտեսական նվաճումներն արտահայտել միայն արտադրության ծավալի աճով, կլինի խիստ սահմանափակ, և չի արտահայտի այն ամենի իրական պատկերը, որն առկա է ներկա զարգացումներում: Այդ ամենի ամբողջական պատկերն ունենալու համար կարիք կա դրանք դիտարկել մակրոտնտեսական երևույթների փոխկապված միջավայրում՝ ապահովելով տնտեսական անվտանգության ձևավորված մակարդակի գնահատման համար անհրաժեշտ բազա: Կայուն տնտեսական աճը, զբաղվածության մակարդակը, գների մակարդակը, արտաքին առևտրային հաշվեկշիռը, բյուջեի ճեղքվածքը և այլ մակրոտնտեսական համամասնություններ, իսկապես, հայտնի են որպես մակրոտնտեսական հիմնական սկզբունքներ, որոնք որպես միասնական համակարգ չեն կարող տարանջատվել և դիտարկվել առանձին-առանձին, և որոնք տնտեսական անվտանգության կարևորագույն բաղկացուցիչներն են: Մյուս կողմից տնտեսության մեջ կարևոր սկզբունքներից են մակրոտնտեսական և սոցիալական գործընթացների փոխառնչությունները: Կայուն մակրոտնտեսական միջավայրը ստեղծում է բավարար նախադրյալները սոցիալական կայունության

¹ *Sliv Bogomolov B., Zriashvili H., Barikaev E., Pavlov E., Elchaniinov M., "Экономическая безопасность". 2009, Изд.: Юнити-Дана, с.296.*

համար և հակառակը: Հետևապես, տնտեսական զարգացումների դիտարկումները անհրաժեշտ է իրականացնել մակրոտնտեսական և սոցիալական գործընթացների համատեքստում: Այս սկզբունքները որպես միասնական համակարգ բնորոշում են նաև տվյալ ազգային տնտեսության տնտեսական անվտանգությունը: Նշված սկզբունքներից յուրաքանչյուրի բացասական ազդակների դեպքում անհրաժեշտություն է առաջանում գնահատել դրանց տնտեսության անվտանգության վրա հնարավոր ազդեցության մեխանիզմները: Իսկ տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրների լուծման ուղիները նախանշելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել տվյալ հիմնախնդիրների փոխկապակցված ազդակները՝ բացահայտելով դրանց պատճառահետևանքային կապերը:

Նմանօրինակ վերլուծությունների համար հիմք կարող է հանդիսանալ Ս. Գլազևի տնտեսական անվտանգության ցուցանիշների համակարգը, որը ներառում է վերոնշյալ սկզբունքները: Ուստի նպատակահարմար ենք գտնում ԱՀ տնտեսական անվտանգության առկա մակարդակը և փոփոխության ընդհանուր միտումները դիտարկել հենց այդ ցուցանիշների փոփոխության ընդհանուր միտումների համատեքստում:

Նախ նշենք, որ ըստ Հավելված 1-ի տվյալների՝ ՀՆԱ-ի ծավալային անվտանգության ցուցանիշների շեմային մեծությունների գծով, ԱՀ-ն խիստ զիջում է Լ. Գլազևի անվտանգության շեմային մեծությունների համապատասխան ցուցանիշներին, ինչը մասամբ բացատրվում է ԱՀ տնտեսության սահմանափակ հնարավորություններով:

Անդրադառնալով գործազրկության մակարդակին՝ պետք է նշել, որ այն շեմային 7%-ի փոխարեն 2017թ-ին կազմել 13,3%: 2014թ-ի 12,9 %-ի համեմատությամբ այն ոչ միայն աճել է, այլև գերազանցում է շեմային համապատասխան ցուցանիշը: Հաջորդ կարևոր գործոնը բյուջեի դեֆիցիտն է ՀՆԱ-ի նկատմամբ, որը 2014թ. 24,8%-ի դիմաց 2017թ. կազմել է 18,7%: Չնայած փոփոխության ընդհանուր դրական միտումներին՝ այնուամենայնիվ, շեմային մեծությունը դեռևս գերազանցում է 3,7 անգամ: Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշների համակարգում կարևոր ցուցանիշներից է ինֆլյացիայի ընդհանուր մակարդակը, որը՝ որպես անվտանգության շեմ, Ս. Գլազևյան համակարգում կազմում է 20%: Գների ընդհանուր մակարդակի փոփոխությունների պատկերն այն է, որ ՀՆԱ-ի դեֆլյատորը 2017թ-ին կազմել է 2,5%, 2014թ-ի 2,8 %-ի դիմաց: Ինչ խոսք, ինֆլացիայի ցածր մակարդակը սոցիալական լուրջ հիմնախնդիրներ ունեցող երկրի, այդ թվում նաև ԱՀ-ի համար, կարելի է ներկայացնել դրական երևույթ և այդ իմաստով տնտեսության կայունության կարևորագույն չափանիշ, սակայն տնտեսական աճի ապահովման տեսանկյունից արտադրողների անհրաժեշտ խթաններ ապահովվում է առավել բարձր գնաճի պայմաններում: Եթե գնաճը դանդաղ է և տարեկան կազմում է 3-3,5% , այդ դեպքում գնաճի սանդղակը կառավարելի է և ուղեկցվում է գործարար գործունեության աճով: Այդպիսի գնաճը համարվում է նորմալ և

վերջին տարիներին բնորոշ է ԵՄ երկրների մեծամասնությանը: Ազգային տնտեսական անվտանգության արտաքին պարտքի (ԱՀ-ի դեպքում միջպետական վարկի) ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ 2017թ-ին կազմել է 18,6%, 2014թ-ի 24,7%-ի փոխարեն:

Հաջորդ կարևոր ցուցանիշն արտաքին փոխառությունների տեսակարար կշիռն է բյուջեի դեֆիցիտի ծածկման մեջ, որը 2017թ-ին կազմել է 17,4% է, 2014թ-ի 23,3%-ի դիմաց: Չնայած ընդհանուր դրական միտումներին՝ խնդիրն այն է, որ փոխառու միջոցներն օգտագործվում են պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերի ճեղքվածքը փակելու, այլ ոչ թե տնտեսության հզորացման խնդիրները լուծելու համար:

ԱՀ բնակչության սոցիալական բնեղավորության և եկամտային անհավասարության բարձր մակարդակի պայմաններում կարևոր է հասարակական բարեկեցության և արժանապատիվ աշխատանք ու զբաղվածություն ապահովելու համար եկամտի բաշխման գործընթացում ավելի հավասար հնարավորությունների ձևավորումը: Նշվածն առավել հիմնավոր է դառնում, երբ դիտարկում ենք բնակչության սոցիալական անհավասարության հիմնախնդիրները: Այսպես. 2017թ-ին սպառման անհավասարությունը, որը չափվում է Ջինիի գործակցով, կազմել է 0,314, 2016թ-ի 0,287-ի փոխարեն, իսկ ըստ ամբողջական եկամուտների՝ անհավասարությունը կազմել է 0,416, 2016թ-ի 0,388-ի դիմաց: 2017թ-ին 10% ամենաբարձր և 10% ամենացածր եկամուտներ ունեցող բնակչության խմբերի եկամուտների միջև տարբերությունը կազմել է 15,8 անգամ, անվտանգության շեմային մեծության 8%-ի փոխարեն: Նվազագույն կենսամակարդակից ցածր եկամուտներ ունեցող մարդկանց տեսակարար կշիռը բնակչության մեջ 21,6% է, շեմային 7%-ի դիմաց: Հարկ է նշել, որ աղքատության մակարդակի վիճակագրական տվյալները փաստում են, որ այդ կատեգորիայի մարդկանց գերակշիռ մասը չունի միջին մասնագիտական, բարձրագույն մասնագիտական կրթություն:

Իրական ներդրումների ծավալը ՀՆԱ-ի նկատմամբ չի հասել շեմային 25%-ի մակարդակը, սակայն վարկային ներդրումներ ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2017թ-ին կազմել է 54,9%: Բնակչության երկարակեցությունը 74 տարի է, անվտանգության 70 տարու դիմաց: Հանցագործության մակարդակը (100 հազար բնակչության հաշվով հանցագործությունների քանակը) 2017թ-ին 766 է, 2014թ-ի 350-ի փոխարեն, սակայն թեև հանցագործությունների թիվն աճել է, սակայն զիջում է անվտանգության շեմային մեծությունը: Նշված դրական միտումների, գնաճի ցածր մակարդակի, տնտեսական աճի բարձր տեմպերի պայմաններում (2017թ. տնտեսական աճի մակարդակ 15,6% է) կարելի է խոսել տնտեսական որոշակի կայունության և որոշակի տնտեսական անվտանգության առկայության մասին: Սակայն այնուամենայնիվ, տնտեսական անվտանգության զգալի ցուցանիշների գծով ընդհանուր միտումները դրական համարել հնարավոր չէ:

Բացի վերոնշյալ ցուցանիշներից, տնտեսական անվտանգության առումով հայտնի են նաև տնտեսության մոնոպոլացումը, ճյուղային դիվերսիֆիկացիայի հիմնախնդիրը, առևտրային հաշվեկշիռի լուրջ ճեղքվածքը և մակրոտնտեսական այլ համամասնություններ: Տնտեսության բացասական ազդակներն իսկապես առկա են բոլոր տնտեսություններում: Տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից կարևոր է այն, թե արձանագրվող տնտեսական անվտանգության ազդակներին ինչպես են արձագանքում դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունները: Այդ առումով 2017 թվականին ԱՀ հարկային եկամուտները և տուրքերը գերակատարվել են, սակայն ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի հարաբերակցության ցուցանիշը 2014թ. համապատասխան ցուցանիշի նկատմամբ նվազելով 2017թ. կազմել է 15,6%: ԱՀ տնտեսական հոմեոստազի (տնտեսական կայունություն) հնարավորությունները գնահատելու համար կարևոր են հարկային մուտքերի կառուցվածքային հարաբերակցությունները և դրանց փոփոխության միտումները: Հարկային եկամուտները 2017թ.-ին կազմել են պետական բյուջեի ընդհանուր եկամուտների 95,3%-ը: Ավելացված արժեքի հարկի գծով բյուջեի մուտքերի 39,6%-ն են, ինչը պլանավորված ցուցանիշը՝ գերազանցել է 8%-ով, իսկ եկամտային հարկը՝ 38,4%-ը, ակցիզային հարկը՝ 0,4%-ը, իսկ շահութահարկը՝ 7,9%-ը: Ինչպես նկատում ենք ԱԱՀ-ն ունի աճի միտում և դեռևս բարձր տեսակարար կշիռ Պետական բյուջեի եկամուտների կառուցվածքում:

Ինչ վերաբերում է կառուցվածքային մյուս հիմնախնդիրներին, ապա դրանցից կարելի է նշել ՀՆԱ-ի ոչ դիվերսիֆիկացված կառուցվածքը: Այսպես. 2017թ. ԱՀ ՀՆԱ-ի կառուցվածքում արդյունաբերության տեսակարար կշիռը կազմել է 35,8%, իսկ մասնաբաժինն ավելացված արժեքում՝ 24,7%, գյուղատնտեսությունը կազմել է ՀՆԱ-ի 27,9 %-ը: Տնտեսության ճյուղերի տեսակարար կշիռները տարբերվում են նաև ըստ շրջանների:

Տնտեսության հոմեոստազը՝ որպես տնտեսական անվտանգության հիմնական գործոն, ներկա տնտեսական համաշխարհային և տարածաշրջանային իրավիճակում, առանց լուրջ վտանգ ներկայացնող տատանումների, զարգացման համար դառնում է առաջնահերթ գործոն: Սակայն տնտեսության դիվերսիֆիկացման ցածր մակարդակով և հարկաբյուջետային քաղաքականությամբ պայմանավորված՝ ներկա զարգացումներում առկա են ՀՆԱ-ի անկման վտանգներ: Այդ առումով, կարծում ենք պետք է իրականացնել բարեփոխումներ ինչպես հարկային դրույքաչափերի ճշգրտման, այնպես էլ հավաքագրման առումով՝ նպատակ ունենալով ինչպես կառուցվածքային անհամաչափությունների ուղղված տնտեսական աշխուժացումը, այնպես էլ արտահանման դիվերսիֆիկացիայի խթանումը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մեր հարևան երկրներում, ԱԱՀ-ն ավելի ցածր է, քան ԱՀ-ում, կարծում ենք

նպատակահարմար է, որ ԱՀ-ում ևս իջեցվի ԱԱՀ-ի դրույքաչափը: Վերջինս կխթանի տնտեսությունը, և արդյունքում երկարաժամկետ առումով բյուջետային կորուստներ չեն լինի: Իհարկե, ԱԱՀ իջեցումը պետք է կատարել համակարգված, որպեսզի կորուստներ չլինեն նույնիսկ կարճաժամկետ առումով:

Վերամշակող արդյունաբերության տեսակարար կշիռը արդյունաբերական արտադրության մեջ 2014թ. 43,2%-ի փոխարեն նվազել է և 2017թ-ին կազմել 21,3%՝ շեմային մեծության 70%-ի դիմաց: Մեքենաշինության տեսակարար կշիռն արդյունաբերական արտադրության մեջ 0% է շեմային մեծության 20%-ի դիմաց: ԱՀ-ն թեև չունի ռեսուրսների ապահովության բարձր մակարդակ, այնուամենայնիվ համարվում է հանքահումք արտահանող երկիր: Հանքագործական արդյունաբերություն և բացահանքերի շահագործումը ԱՀ արդյունաբերության կառուցվածքում կամել է 53,4%, 2013թ-ի 25,7%-ի փոխարեն:

Արդյունաբերության այսպիսի կառուցվածքը վտանգում է, ինչպես արդյունաբերության աճի, այնպես էլ տնտեսական աճի կայուն տեմպերը: Սակայն տնտեսական անկման սցենարի հիմնախնդիրը ոչ թե միայն արտադրության ծավալների հնարավոր անկումն է, այլև դրանով պայմանավորված բյուջետային դեֆիցիտի ձևավորումը, որի պայմաններում մեծանում է փոխառու միջոցների պահանջը, ինչի ապահովման առումով ԱՀ հնարավորությունները խիստ սահմանափակ են:

ԱՀ տնտեսական անվտանգության հիմնահարցերի վերլուծությունն իրականացնելիս կարևոր է տարբերակել անվտանգությունն ապահովման ներտնտեսական և արտաքին տնտեսական գործոնները: Ինչպես և ցանկացած երկրի դեպքում, ԱՀ-ի պարագայում ևս արտաքին գործոնների հաղթահարումը շատ ավելի դժվար է, քան ներքին գործոնների: Առավել ակնհայտ արտաքին գործոնը, թերևս ԱՀ-ի ճանաչումն է, որի շուրջ վերջին շրջանում, միջազգային ասպարեզում, ՀՀ-ն և ԱՀ-ն փորձում են միասնական ձևով ներկայացնել ԱՀ-ի ճանաչման խնդիրը՝ տարածաշրջանային խաղաղության և կայունության տեսանկյունից, որը տնտեսական անվտանգության անմիջական երաշխիքն է:

Անդրադառնալով ներտնտեսական գործոններին, որոնց պայմանականորեն կարելի է դասակարգել միկրո և մակրո տնտեսական գործոններ ըստ անհատի, ձեռնարկության և հասարակության կամ պետության, պետք է նշել, որ ներտնտեսական որոշ սպառնալիքներ, անգամ զարգացման նույն հարթության վրա հայտնված զարգացող որոշ երկրների համար կարող են դուրս լինել անվտանգության ամենօրյա օրակարգից: Խոսքը բնակչության միգրացիայի, աշխատունակ բնակչության միգրացիայի, որակյալ մասնագետների արտագաղթի, տնտեսության ոչ բավարար դիվերսիֆիկացիայի և բազմաթիվ այլ

գործոնների մասին է, որոնք սակայն ԱՀ-ի պարագայում ստանում են առավել սուր հնչեղություն:

Հաշվի առնելով ՀՆԱ-ի աճի բարձր տեմպերը և գնաճի համեմատաբար ցածր մակարդակը՝ ՀՆԱ-ի եկամտային կառուցվածքի ձևախեղումների (համախառն եկամուտ և համախառն շահույթը 2017թ. կազմել են ՀՆԱ-ի 48,7%-ը, 2010թ. 41,5%-ի դիմաց, իսկ վարձու աշխատողների աշխատավարձը, հակառակը՝ նվազելով 2017թ. կազմել է 46,0, 2010թ. 52,2%-ի փոխարեն) պայմաններում հրամայական է դառնում աշխատավարձերի բարձրացման խնդիրը: Աշխատավարձի բարձրացման խնդրի լուծմանը պետք է մոտենալ՝ ելնելով բնակչության ինչպես սոցիալական իրավիճակից, այնպես էլ աշխատանքի խրախուսման տեսակետից: Բարձրացումը պետք է իրականացվի (ՀՆԱ աճին + գնաճ) բանաձևի հիման վրա, սակայն սոցիալական հավասարության պահպանման նպատակով այդպիսի մոտեցում պետք է ցուցաբերել նաև թոշակների նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է ՀՆԱ-ի նկատմամբ արտաքին առևտրի բացասական մնացորդին, ապա այն նշված ժամանակահատվածում 62%-ից կրճատվել և կազմել է 23%, ինչը, սակայն, դեռևս բավականաչափ բարձր ցուցանիշ է:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ վերլուծության արդյունքները՝ կարծում ենք՝ տնտեսական անվտանգության բարձրացման միջոցառումների համակարգը պետք է ներառի հետևյալ ուղղությունները՝

- ❖ հասարակական բարեկեցության ապահովման, ներառյալ կրթության, առողջապահության մատչելիություն և զբաղվածության, ընտանիքի կյանքի որակի և ապագա սերնդի արժանապատիվ ապրելու հեռանկարների ձևավորում,

- ❖ ԱՀ բնական պաշարների արդյունավետ և թափանցիկ օգտագործում, որպես տնտեսական անվտանգության կարևոր նախապայման,

- ❖ հումքային ռեսուրսների արտահանումից խուսափելու որպես այլընտրանք՝ մրցունակ տնտեսության ձևավորում, որը պետք է զարգանա աշխարհում մրցունակ, բարձր որակավորում ունեցող, կիրթ, մոտիվացված աշխատուժով,

- ❖ համայնքների զարգացման հնարավորությունների համահարթեցում համայնքների զարգացման ծրագրերի ընդլայման, սեփական եկամուտների մասնաբաժնի տեղական բյուջեում ավալման ճանապարհով:

Հավելված¹**ԱՀ Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշներն ըստ Մ. Գլազնի (2014-2017թթ.)**

	Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշներ	Սահմանային մեծություններ	Փաստացի մեծություններ	Փաստացի մեծություններ /Սահմանային մեծություններ
1	2	3	4	5
2	ՀՆԱ-ի ծավալ			
3	ա) յոթնյակի միջինի նկատմամբ	75%	11,3%	15,06%
4	բ) միջին հաշվով յոթնյակի բնակչության մեկ շնչին ընկնող	50%	8,3%	16,6%
5	գ) միջին հաշվով աշխարհի բնակչության մեկ շնչին ընկնող	100%	35,7% ²	35,7%
6	Վերամշակող արդյունաբերության տեսակարար կշիռն արդյունաբերական արտադրության մեջ	70%	21,3%	31,4%
7	Մեքենաշինության տեսակարար կշիռը արդյունաբերական արտադրության մեջ	20%	0%	0%
8	Ներդրումների ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	25%	23,5%	94%
9	Տնտեսական աճի մակարդակ	7%	15,6%	222,5%
10	Գիտական հետազոտության վրա ծախսերը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	2%	-	
11	Թողարկվող արտադրանքի ծավալում նոր արտադրատեսակների տեսակարար կշիռը	6%	-	
12	Նվազագույն կենսամակարդակից ցածր եկամուտներ ունեցող մարդկանց տեսակարար կշիռը բնակչության մեջ	7%	21,6	308,5%
13	Բնակչության երկարակեցությունը	70 տարի	74	105,7%

¹ Հաշվարկներն իրականացվել են stat-nkr.am կայքի տվյալների հիման վրա:

² Համաշխարհային ՀՆԱ-ն IMF կանխատեսումներով 2018թ. \$84.8 միլիարդ է, բնակչության թիվը՝ 7.461 միլիարդ մարդ, մեկ շնչին ընկնող համաշխարհային ՀՆԱ-ն 2018թ. 11 հազ. 727 դոլար է:

14	10% ամենաբարձր և 10% ամենացածր եկամուտներ ունեցող բնակչության խմբերի եկամուտների միջև տարբերությունը	8 անգամ	15,8 անգամ	197,5%
15	Հանցագործության մակարդակը (100 հազար բնակչության հաշվով հանցագործությունների քանակը)	5 հազար	766	15,2%
16	Գործազրկության մակարդակը	7%	12,9%	184,2%
17	Ինֆլյացիայի տարեկան մակարդակը	20%	2,5 %	12,5%
18	Ներքին պարտքի ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	30%	-	
19	Ներքին պարտքի սպասարկման և մարման ընթացիկ պահանջը, բյուջեի հարկային մուտքերի նկատմամբ %-ով	25%	-	
20	Արտաքին պարտքի ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	25%	18,6%	74,4%
21	Արտաքին փոխառությունների տեսակարար կշիռը բյուջեի դեֆիցիտի ծածկման մեջ	30%	17,4%	58%
22	Բյուջեի դեֆիցիտը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	5%	18,7%	374%

Հավելված 2¹**ԱՀ մակրոտնտեսական համամասնությունների դինամիկան 2010-2017թթ.**

	2010թ.	2017թ.
Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն, հազ. դրամ	823,2 հազ. դրամ (\$2203)	1855.9 հազ. դրամ (\$3844.7)
Վարկային ներդրումները (կարճ, երկարաժամկետ) ՀՆԱ-ի նկատմամբ	35,7%	54,9
Պետական և համայնքային բյուջեների եկամուտները ՀՆԱ-ի նկատմամբ	20,8%	15.6
Պետական և համայնքային բյուջեների ծախսերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ	53,5%	34.3
Պետական և համայնքային բյուջեների պարտքը ՀՆԱ-ի նկատմամբ	32,6%	18,7%
Ընդ. համախմբված բյուջեի սոցիալական ոլորտների ուղղված ծախսեր (ընդհամենը ծխասերի նկատմամբ)	45,7%	47,3
Զուտ արտահանման ծավալը, հազ. ԱՄՆ դոլար	-19859,6	-131274,9
Արտաքին առևտրի բացասական մնացորդը ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	62%	23,2%
Եկամուտների ձևավորված հաշիվները ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-երով, այդ թվում՝		
Վարձու աշխատողների աշխատավարձը	52,2%	46,0
Համախառն եկամուտ և համախառն շահույթ	41,5%	48,7
Ապրանքների գուտ հարկեր	8,1%	5,2
Արտադրության այլ գուտ հարկեր	0,2%	0,1

¹ www.stat-nkr.am

Գրականություն

1. Աշոտ Մարկոսյան, Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները. մերոդարանություն և արդյունքներ, Երևան, «Նորավանք» ԳԿՀ, 2005, 250 էջ:
2. Թաթուլ Մանասերյան, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան Տնտեսագիտության ինստիտուտ, Տնտեսական անվտանգություն, ռազմավարության ուրվագծեր, Երևան, Այլընտրանք, հետազոտական կենտրոն, 2014 :
3. Շուշանիկ Ասրյան, ԼՂՀ տնտեսական անվտանգության հարցի շուրջ, Անալիտիկոն, N 3 (15) / 2010:
4. Богомолов В., Эриашвили Н., Барикаев Е., Павлов Е., Ельчанинов М., "Экономическая безопасность". 2009г., Изд.: Юнити-Дана, с.296.
5. Мкртчян Татул Мельсикович, Проблемы экономической безопасности в Республике Армения, (2016г.), Докторская диссертация, 30 Мар 2017г.
6. Экономическая безопасность: проблемы, перспективы, тенденции развития: материалы Междунар. науч. практ. конф. (15 декабря 2014 г.): в 2 ч. / Перм. гос. нац. исслед. унт. Пермь, 2014г. Ч. 1. 454 с..
7. Экономическая безопасность. Учебно-методическое пособие/ Крутиков В.К., Калуга: ИП Стрельцов И.А. (Изд-во «Эйдос»), 2017г., 196 с.
8. www.stat-nkr.am
9. www.tradingecenemics.com
10. www.data.worldbank.org

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհելի խմբագրական կորեկցիայի անդամ, տ.գ.դ., Թ. Ն. Մանասերյանը: